

Wprowadzenie do audiodeskrypcji.

Historia audiodeskrypcji

Audiodeskrypcja [*ang. audio description*] wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych. Pierwsze teoretyczne podstawy opisywania treści obrazu osobom niewidomym opracował w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku Gregory Frazier z San Francisco State University. Oficjalnie system audiodeskrypcji uruchomiono w 1981 roku w waszyngtońskim teatrze Arena Stage. Przy pomocy istniejącego już w nim sprzętu wzmacniającego dźwięk, a tym samym umożliwiającego jego odbiór osobom niedosłyszącym, niewidoma od dziecka Margaret Pfanstiehl i jej mąż Cody Pfanstiehl opracowali i wdrożyli pierwszy na świecie system narracji opisowej dla niewidomych, nazwany później audiodeskrypcją. Pod koniec lat osiemdziesiątych ponad 50 placówek wystawiało już część przedstawień z audiodeskrypcją. W połowie lat osiemdziesiątych idea audiodeskrypcji przebyła drogę przez Atlantyk trafiając na kontynent europejski i scenę małego, brytyjskiego teatru Robin Hood w mieście Averham, Nottinghamshire. Dzięki zastosowaniu miniaturowych odbiorników ze słuchawką, podobnych do tych, jakie stosuje się przy tłumaczeniach symultanicznych, widzowie teatralni w przerwach pomiędzy dialogami mogli usłyszeć werbalny opis scen. Jeden z mecenasów teatru - dramatopisarz Norman King - sugerując się tym, jak wiele korzyści przynoszą opisy, zachęcił Królewski Teatr w Windsor do rozpowszechnienia audiodeskrypcji na większą skalę. Na początku lutego 1988 roku Teatr Królewski opisał swoją pierwszą sztukę "Stepping out".

Przyjmuje się, iż w telewizji audiodeskrypcja po raz pierwszy na świecie pojawiła się w 1983 roku w Japonii, na otwartym kanale w programie komercyjnego nadawcy - NTV. W Wielkiej Brytanii usługę audiodeskrypcji uruchomiono w roku 1994, dostarczając w telewizji ITV i BBC tygodniowo ponad 6 godzin programów z audiodeskrypcją w czasie najwyższej oglądalności. W roku 1994 Cardiff Centre Chapter Arts w Wielkiej Brytanii zapoczątkowało natomiast pierwsze regularne seanse kinowe, podczas których audiodeskrypcja była odczytywana na żywo. W krótkim czasie Wielka Brytania stała się liderem w

Europie pod względem ilości miejsc, w których świadczone audiodeskrypcję. Dynamiczny rozwój rynku usług w dziedzinie audiodeskrypcji sprawił, iż technika ta oprócz teatru, kina, telewizji została także zaadoptowana do potrzeb video i DVD, opery, muzeów i galerii, stron internetowych i mediów strumieniowych, gier komputerowych oraz widowisk sportowych. Obecnie w Europie dostęp do audiodeskrypcji oprócz niewidomych z Anglii, mają także niewidomi z Austrii, Francji, Niemiec, Włoch, Portugalii, Hiszpanii, Belgii, Czech, Holandii, Finlandii, Szwecji, Litwy oraz od 2006 roku również niewidomi z Polski.

Kolebką polskiej audiodeskrypcji jest Białystok. To właśnie w tym mieście autorzy niniejszej publikacji zrealizowali pierwsze w Polsce pokazy audiodeskrypcji w kinie, teatrze, galerii oraz przeprowadzili pierwsze szkolenia z zakresu tworzenia audiodeskrypcji. Kalendarium pokazów audiodeskrypcji do produkcji audiowizualnych w Polsce przedstawia się następująco:

- + 27 listopada 2006 r. w kinie Pokój odbył się pierwszy seans filmowy z audiodeskrypcją - "Statyści" Michała Kwiecińskiego.
- + 14 czerwca 2007 roku Telewizja Polska za pośrednictwem telewizji interaktywnej ITVP udostępniła z audiodeskrypcją odcinki serialu "Ranczo".
- + 17 września 2007 r. z inicjatywy Tomasza Strzyńskiego na największej imprezie filmowej w Polsce, XXXII Festiwalu Filmów Fabularnych w Gdyni, z audiodeskrypcją zaprezentowano film „Świadek koronny”. Było to pierwsze na świecie zastosowanie audiodeskrypcji podczas festiwalu filmowego.
- + W listopadzie 2007 r. w białostockim Teatrze Lalek odbył się pierwszy spektakl z audiodeskrypcją - "Jest Królik na księżycu".
- + 21 lutego 2008 r. po raz pierwszy w Polsce na DVD ukazał się pełnometrażowy film z audiodeskrypcją i napisami - "Katyń" Andrzeja Wajdy. Udostępnione zostało również menu płyty, tak by osoby z problemami widzenia mogły samodzielnie uruchomić odtwarzanie filmu z audiodeskrypcją.
- + W roku 2009 w związku z implementacją dyrektywy 2007/65/WE o audiowizualnych usługach medialnych, Fundacja Audiodeskrypcja nawiązała współpracę z podmiotami kształtującymi polityki krajowe w zakresie powszechnego udostępniania usług audiowizualnych, między innymi z Senatem

RP, Krajową Radą Radiofonii i Telewizji, Krajową Izbą Producentów Audiowizualnych. Umożliwiło to transfer wypracowanych przez Fundację propozycji zapisów dotyczących świadczenia usług dostępu tj. audiodeskrypcji, napisów, języka migowego do projektu ustawy medialnej.

- ✚ W roku 2010 na stronie MKiDN opublikowano ostateczną wersję założeń nowelizacji ustawy o radiofonii i telewizji przyjęta przez Radę Ministrów.

http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/20100714_rtv-rada_minsistrow.pdf

W nowelizowanej ustawie znalazła się definicja audiodeskrypcji w następującym brzmieniu:

Audiodeskrypcja oznacza werbalny, dźwiękowy opis obrazu i treści wizualnych zawartych w audycji audiowizualnej, przeznaczony dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku, umieszczony w audycji lub rozpowszechniany równocześnie z nią.

Nadawców programów telewizyjnych zobowiązuje się natomiast do zapewniania dostępności programów dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu, poprzez wprowadzanie odpowiednich udogodnień, w szczególności: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących i tłumaczenia na język migowy, tak by co najmniej 10% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, posiadało takie udogodnienia. Krajowa Rada może jednak określić, w drodze rozporządzenia, niższy niż wymieniony wyżej udział w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku oraz osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu, uwzględniając różnorodną ofertę programową w różnym czasie antenowym, możliwości techniczne, potrzeby odbiorców, sposób rozpowszechniania i specjalizację programu, bez nakładania nieuzasadnionych obowiązków na nadawców. Wskazany obowiązek wprowadzany byłby stopniowo. W przepisach przejściowych do projektu Ustawy proponuje się rozłożyć w czasie osiągnięcie progu 10% programu z udogodnieniami dla niepełnosprawnych, tak aby w 2011 roku przynajmniej 5% programu posiadało takie udogodnienia, natomiast próg 10% został osiągnięty w 2012 roku. Przepis ten podlegałby także odpowiedniemu stosowaniu do audiowizualnych usług medialnych na żądanie.

Wejście w życie nowelizacji ustawy o radiofonii i telewizji stworzy spójny akt prawny regulujący podstawowe aspekty funkcjonowania mediów elektronicznych i ich udostępniania osobom z niepełnosprawnością wzroku i słuchu, które mimo iż są równoprawnymi odbiorcami audycji audiowizualnych, to do tej pory są tego prawa pozbawione.

Odbiorcy audiodeskrypcji

Odbiorcami audiodeskrypcji są osoby niewidome i słabowidzące. Doświadczenia NTN - Narrative Television Network, która w Stanach Zjednoczonych jest liderem w udostępnianiu programów telewizyjnych i filmów osobom niewidomym, wykazały, iż chętnie korzystają z niej także osoby widzące, które podczas oglądania telewizji wykonują inne czynności.

Szacuje się, iż w nowoczesnych społeczeństwach problemy ze wzrokiem ma minimum 20% populacji. Według danych Europejskiego Związku Niewidomych [ang. European Blind Union] liczba ta może przekraczać nawet 30% przeciętnego europejskiego społeczeństwa.

W Polsce niestety nie ma do tej pory urzędowych statystyk, które ukazywałyby rzeczywistą ilość osób niewidomych i słabowidzących. Najczęściej statystyki opierają się na danych statystycznych Polskiego Związku Niewidomych, który zrzesza około 70 tysięcy członków zwyczajnych i podopiecznych, w tym około 4500 osób całkowicie niewidomych, wśród których najliczniejszą grupę stanowią osoby, które przekroczyły sześćdziesiąty piąty rok życia. Dane te obejmują jedynie część osób z problemami widzenia w Polsce, gdyż dotyczą jedynie członków i podopiecznych tej konkretnej organizacji. Dodatkowo za osoby niewidome PZN uznaje zarówno osoby legitymujące się znacznym, ale także umiarkowanym stopniem niepełnosprawności ze względu na wzrok.

Ze względu na rozwój cywilizacji i starzenie się społeczeństwa obserwuje się wzrost problemów ze wzrokiem zarówno u dzieci, jak i osób starszych. Badania przeprowadzone w Polsce w ostatnich latach u dzieci w wieku szkolnym potwierdzają wzrastającą tendencję do rozwoju takich wad wzroku jak nadwzroczność lub krótkowzroczność. Około 40% młodzieży wymaga korekcji okularowej. Dodatkowo istnieje jeszcze grupa dzieci i młodzieży, która choć nie podlega korekcji okularowej, to jednak widzi nieprawidłowo. Z badania

GUS przeprowadzonego w 2004 roku na populacji osób powyżej piętnastego roku życia wynika, iż:

- + 494,7 tysiąca Polaków nie jest w stanie przeczytać gazety nawet w okularach;
 - + 300,4 tysiąca to osoby, które nie są w stanie przeczytać gazety, gdyż nie mają odpowiednich okularów;
 - + 145,9 tysiąca to osoby niewidome lub bardzo słabowidzące.
- Razem daje to 941 tysięcy osób z bardzo poważnymi ograniczeniami widzenia.

Ponadto przewiduje się, iż do 2020 roku liczba osób po osiemdziesiątym piątym roku życia wzrośnie dwukrotnie, przez co również problematyka wad wzroku będzie obejmować coraz większą liczbę społeczeństwa.

Wśród osób niewidomych są zarówno osoby całkowicie niewidome od urodzenia, jak i osoby ociemniałe, czyli te, które straciły wzrok po piątym roku życia i zachowują pamięć wzrokową. Od czasu utraty wzroku zależy znajomość znaczenia pojęć przestrzennych i czasowo-przestrzennych. Osoby niewidome od urodzenia mogą mieć trudności w rozumieniu i wyobrażaniu pojęć opisujących właściwości zjawisk, przedmiotów, które uchwytnie są jedynie wzrokowo lub odwołują się do pamięci wzrokowej. Wyobrażenia takich pojęć jak barwa, światłocień, przezroczysty, lśniący, mgła, bańka mydlana, tęcza nie są tożsame z wyobrażeniami osób widzących, choć czasami mogą być z nim zbieżne. U osób niewidomych od urodzenia rekonstrukcja umysłowa pojęć przekazywanych werbalnie prowadzi do powstawania tzw. wyobrażeń surogatowych – zastępczych, funkcjonujących, jako substytuty psychiczne treści wizualnych, które częściowo lub całkowicie są niedostępne, a odgrywają ważną rolę w prawidłowym kształtowaniu wyobrażeń przez osoby niewidome o otaczającym nas świecie. Osoby ociemniałe, które straciły wzrok w późniejszym czasie zachowują pamięć wzrokową, z której korzystają w trakcie rekonstrukcji umysłowej pojęć i wrażeń wizualnych.

Osoby niewidome od urodzenia oraz osoby ociemniałe, które są pozbawione całkowicie lub częściowo wzroku, są przez to pozbawione także informacji optycznych, płynących ze świata zewnętrznego. Część z tych osób dysponować może resztkami wzroku, jednak jeśli zaburzenia wzroku są rozległe, nie są one w stanie praktycznie ich wykorzystać w poznawaniu rzeczywistości. Niektóre osoby ze szczątkowym widzeniem nie tylko zachowują poczucie światła, ale mogą zauważać plamy lub kształty, rozpoznawać wybrane kolory. Im bardziej użyteczne są resztki wzroku, tym większe jest ich wykorzystanie w

poznawaniu treści wizualnych. Zaburzenia widzenia u osób słabowidzących mogą obejmować zarówno ostrość widzenia, jak i pole widzenia w orientacji wertykalnej i horyzontalnej. W praktyce ograniczenie pola widzenia może prowadzić do tzw. „widzenia tunelowego”, które można porównać do widzenia przez dziurkę od klucza czy szparę w płocie.

Wśród osób z problemami widzenia możemy spotkać ludzi dysponujących bogatą terminologią z zakresu kinematografii i doskonale pamiętających ruchome obrazy z kina czy telewizji, ale także osoby, które wprost przeciwnie, mogą nie mieć doświadczeń z mediami, a audiodeskryptora traktować jako osobę, która niczym narrator w filmie jedynie opowiada historię.

Różne doświadczenia osób niewidomych i słabowidzących, rodzaj wady, czas i stopień utraty wzroku sprawiają, iż osoby z problemami widzenia mają różne wymagania wobec audiodeskrypcji. Oczekiwania te różnią się najczęściej pod względem ilości opisywanych szczegółów oraz sposobu ich opisywania. Audiodeskryptor równoważąc potrzeby odbiorców niewidomych i słabowidzących decyduje, co i w jaki sposób powinno być opisywane.

Audiodeskrypcja produkcji audiowizualnych

Audiodeskrypcja produkcji audiowizualnych polega na opisywaniu kluczowych treści wizualnych, takich jak: przebieg akcji, język ciała, wyraz twarzy, sceneria, kostiumy. Audiodeskrypcja poprzez krótkie, precyzyjne i obiektywne opisy scen umożliwia widzom niewidomym samodzielną interpretację treści wizualnych, pozwala podążać za rozwijającym się wątkiem historii oraz usłyszeć i zrozumieć, co dzieje się na ekranie. W filmach, audycjach telewizyjnych audiodeskrypcja przybiera postać dodatkowej ścieżki dźwiękowej umieszczanej między dialogami. Nie wypełnia ona jednak każdej dostępnej przerwy.

Audiodeskrypcja to technika wspomagająca. Oznacza to, iż wspomaga, a nie zastępuje zdolności obserwacji osób niewidomych. Audiodeskryptor nie opowiada historii, lecz opisuje tworzące ją sceny, nie przedstawia własnych wniosków, ani motywów opisywanych postaci. Osoba, która pragnie rozpocząć samodzielną pracę audiodeskryptora, powinna być przeszkolona przez doświadczonego trenera audiodeskrypcji, a jej umiejętności tworzenia audiodeskrypcji sprawdzone i poddane ocenie. Od audiodeskryptora wymaga się wysokiej

kultury języka i poprawności językowej, co oznacza, iż powinien on posiadać dobrą znajomość środków językowych oraz sprawność świadomego i krytycznego korzystania z nich. Poprawność językowa skryptu wyraża się poprzez stosowanie środków językowych zgodnych z obowiązującymi normami leksykalnymi, słowotwórczymi, znaczeniowymi, fleksyjnymi, frazeologicznymi i normami wymowy. Błędy językowe oraz brak precyzji i subiektywizm w opisywaniu rzeczywistości prowadzą do tego, iż odbiorcy audiodeskrypcji nie są w stanie prawidłowo wyobrazić lub zrozumieć opisywanej sceny, inaczej odczuwają opisywany obraz.

Joe Clark, kanadyjski pisarz i dziennikarz działający na rzecz dostępności mediów zauważa przy tym, iż audiodeskryptor nie tworzy audiodeskrypcji, by zaprezentować swoje umiejętności językowe lub ukazać walory swego głosu, a jedynie na rzecz widowni i produkcji. Dobry audiodeskryptor potrafi stać się niewidzialny, widzialnym czyniąc opisywany słowami obraz.

Nieprofesjonalnym postępowaniem jest dowolność tworzenia audiodeskrypcji. To umiejętność stosowania standardów audiodeskrypcji pozwala docenić jej treść. Standardy nie wpływają na kreatywność artystyczną audiodeskryptora, a ich właściwe stosowanie pomaga mu w pełni rozwinąć swój warsztat pracy. Umiejętność stosowania zasad audiodeskrypcji jest wyznacznikiem tego, czy dana osoba należy do kręgu doświadczonych audiodeskryptorów. Im lepsze rozumienie standardów i ich podstaw, tym łatwiejsze staje się dokonywanie logicznych wyborów w przypadku szukania rozwiązań, czy też w obliczu wątpliwości, które mogą zaistnieć podczas przygotowywania treści audiodeskrypcji.

Przygotowanie audiodeskrypcji jest procesem długotrwałym, wymagającym zwiększonej koncentracji uwagi oraz pogłębionej analizy wzrokowo-słuchowej. Praca nad audiodeskrypcją przebiega przez następujące etapy:

- + obserwacja oraz swobodne tworzenie notatek na jej podstawie;
- + selekcja opisywanego materiału poprzez analizę i ukierunkowane pytania;
- + dokonanie syntezy i ustalenie logicznego porządku opisywania;
- + przygotowanie materiału słownikowego umożliwiającego wybór odpowiednich zwrotów i wyrażeń;
- + redagowanie skryptu według ustalonego planu, przestrzeganie logicznego porządku;

- + sprawdzenie i konsultacja skryptu;
- + nagranie skryptu.